
nemzeti egyenjogúság az öngazgatásban*

DESA ROMIĆ

A politikai egyenjogúság megvalósulásának eszmei-fogalmi meghatározása és felfektetése társadalmi adottságainkban több általános és sajátos tényezőtől függ. Az általános tényezők közé tartoznak: 1.) a politikai rendszer fejlődésének eszmei előfeltételei és 2.) a társadalmi gyakorlat, amely megerősíti és valóra váltja őket; a sajátos tényezők pedig: 1.) az adott társadalmi környezet etnikai összetétele és 2.) az adott környezet társadalmi fejlettsége, gazdasági és minden egyéb tekintetben, ami aztán még egész sor más egészen sajátos feltételt foglalhat magába vagy zárhat ki.

Az eszmei alapot ehhez a vállalkozáshoz a jelen pillanatban a következő dokumentumok nyújtják: a JK SZ programja, a JK SZ Központi Bizottságának határozatai 1959-ből, az 1963. évi Alkotmány és a hozzá kapcsolódó alkotmánymódosító függelékek, a JK SZ VIII. és IX. kongresszusának határozatai, valamint egész sor más, az egyenjogúság politikájával külön is foglalkozó és lényegében a JK SZ programjára támaszkodó határozat és dokumentum.

Az egyenjogúság politikája iránt megnyilvánuló különös figyelem okait az öngazgatási viszonyok nagyobb fejlődésében és a társadalom demokratizálódásában kell keresni. Minthogy az egyenjogúság problémáinak minél teljesebb megoldása a demokratizálódás alkotórésze, érthető, hogy szüntelenül és minden szinten napirenden vannak az egyenjogúság kérdései. Ugyanez a magyarázata annak, hogy az etatista erők, a demokratizálódás hátráltatása és lehetetlenné tétele érdekében, mindig is lebecsülték az egyenjogúság megvalósításának fontosságát.

* Egy belgrádi politológiai tanácskozáson elhangzott előadás. Teljes címe: A nemzeti egyenjogúság megvalósulása eszmei-fogalmi felfektetésének problémái az öngazgatásban és a DNSZSZ társadalmi akcióiránya.

Az egyenjogúság megvalósulásának eszmei felfektetése a felsorolt programjellegű dokumentumok mellett nagymértékben támaszkodik a társadalom által létrehozott és törvényesített öngazgatási gyakorlatra is. Ez azt jelenti, hogy az egyenjogúság politikájának megvalósítása éppúgy függ a közösen megállapított eszmei alaptól, mint a társadalmi-politikai közösségek intézkedéseitől, amelyekkel konkretizálják őket, nem kevésbé attól, hogy az öngazgatók milyen mértékben fogják fel és teszik magukévá a politikai orientációt és milyen gyakorlati magatartást tanúsítanak közösségeikben.

I.

A politikai egyenjogúság megvalósulása Jugoszláviában, az említett sajátos feltételek folytán, csakis a területi közösségekkel és a munkaközösségekkel szoros összefüggésben vizsgálható. Ahhoz, hogy az általános politikai elvek megértésre és alkalmazásra találjanak, szüntelenül szem előtt kell tartani, hogy melyek a társadalmi szervezettség, jelen esetben a Szocialista Szövetség, lehetőségei és kötelezettségei az egyenjogúság politikájának megvalósításában, méghozzá mind a területi közösségekben, mind pedig a munkaközösségekben.

A társadalmi szervezettség és az egyenjogúság politikájának társadalmi felfektetése különös jelentőséget nyer mai adottságainkban, amikor az öngazgató döntés mind jelentősebb anyagi alappal rendelkezik, s alkalmat nyújt az egyenjogúság mind teljesebb megvalósulására a meglévő vagy most alakuló öngazgatási egységekben, és az egyén és a közösség viszonylatában egyaránt.

Amikor a társadalmi szervezettséget említjük, a kommunára mint a társadalmi életközösség alapelemére gondolunk, különös tekintettel arra, hogy a Szocialista Szövetség gyakorlatilag az egyesült helyi közösségek, a különféle társulások és egyesületek és munkaközösségek állandóan újraalakuló, a munkamegosztás és a munka-integrálás alapján folytonosan változó társadalmi-területi érdekközösségében fejt ki tevékenységét.

A társadalmi struktúra régebbi típusa, amely főleg területi elven alapult, a nemzeti vagy etnikai szervezetek részeinek meghatározott lokációját rögzítve, a rohamos iparosodás következtében állandóan változik, már aszerint, hogy milyen változásokon megy át a nemzeti szervezetek struktúrája és hogyan alakul az egyes nemzeti struktúrák számbeli viszonya. A munkaszervezetek szerkezeti alakulásában a nemzeti összetétel változásai a nemzetköziesedés vagy jobban mondva a több nemzetiségű csoportok kialakulása felé mutatnak. Ezt a jelenséget a marxizmus klasszikusai már régen megfigyelték, s Lenin külön súlyt helyez rá, amikor a nemzetiségi kérdéstről beszél. Ezért nálunk is a régi nemzeti struktúra és a migráció által kialakuló új nemzeti struktúra egyaránt megköveteli, hogy a társadalomnak világosan megfogalmazott és felfektetett álláspontja legyen a nemzeti egyenjogúság megvalósítása kérdé-

sében, hogy ez az álláspont ne veszítse szem elől a konkrét teret és időt, s hogy gondoskodás történjék szüntelen felfrissítéséről és időszerrősítéséről a többi társadalmi probléma összefüggéseiben.

A nemzeti kérdés megoldása az államjogi viszonyok területén úgyszólván befejezettnek tekinthető, és inkább az a kérdés, hogy ezt a megoldást kihasználjuk-e, és hogyan, az ország optimális fejlődésének biztosítására, a proletariátus osztályérdekeinek tiszteletben tartásával (ami valóban a legtágabb teret biztosítja a szociális átalakulásra), és sokkal kevésbé merül fel a nemzeti kérdés a régi értelemben, azaz egy-egy nemzet önálló államszervezete szükségének hangsúlyozása vagy tagadása formájában.

Mindamellet az egyes nemzetek, nemzetiségek és etnikai csoportok nemzeti-társadalmi fejlődése az államjogi viszonyok rendezése által még nincs biztosítva, mert a nemzet társadalmi szervezetének önkörén belül kell kifejlődnie és végrehajtania az osztálytagozódást a fejlett áru-termelés alapján. A DNSZSZ idevágó akcióit tehát úgy kell felfektetni, hogy elsősorban a gazdasági koncepciókat valorizálja és értékkelje, hogy felmérje, vajon ezek a koncepciók biztosítják-e az ország egészének és egyes részeinek a létezés és fejlődés maximális feltételeit a fejlett közgazdaság, a magas fokú technika és munkamegosztás világában. Az egyenjogúság politikájának megvalósítása ezen a prizmán, a gazdasági koncepciók értékelésének prizmáján keresztül nézve feltételezi, hogy sikra szálljunk a következő álláspontokért:

1. a termelési folyamatok magas fokú és szelektív modernizálásáért;
2. a köztársasági társadalmi közösségek olyan gazdasági koncepciójáért, amely a legnagyobb távlatot nyújtja mind a köztársaság, mind pedig egész Jugoszlávia fejlődésére és beilleszkedésére a világgazdaságba;
3. olyan jugoszláv gazdaságpolitikáért, amely serkenti az eszközök összevonását, egyesítését és koncentrációját, azok gyorsabb és ésszerűbb felhasználása érdekében;
4. a jugoszláv közösség megszilárdításáért a közgazdaság és a termelők egybefűzése révén, miközben a termelők egyenjogúságának biztosítása feltételezi a fejletlenek támogatását szolgáló korrekatív és kompenzáló intézkedéseket, valamint az integrált részek öngazgatása és egyenjogúsága politikai-gazdasági alapjainak erősítését.

A nemzeti egyenjogúság koncepciójának felfektetése a jugoszláv társadalomban gazdasági síkon is tudomásul veszi a külön köztársasági és autonóm közösségek létezését, de ez a tudomásulvétel csak azokra a társadalmi vállalkozásokra vonatkozhat, amelyek optimális fejlődést kínálnak és az öngazgatás fejlődésének általános szilárdságát biztosítják. A gazdálkodási tényezők nem békülhetnek ki a reprodukció heterogén feltételeivel, de nem kerülhetnek összeütközésbe az öngazgatás expanziójával sem, az alapvető termelési viszonyokban éppúgy, mint minden más társadalmi viszonyban.

Tekintettel arra, hogy a dezetatizáció már meglehetősen előrehaladt és ugyanakkor felhívta a figyelmet a társadalmi reprodukció túlhaladott komponenseiből állandóan feltámadó bürokratizmus többszörös veszélyére, egészen érthető, hogy a nemzeti egyenjogúság politikájának

konkrét megvalósítását mikro-síkon kell keresni, elsősorban azt nézve, hogy mi valósítható meg a makro-tervekből. Ezt a makro-tervet pedig úgy építjük tovább, hogy állandóan szem előtt tartjuk a szocialista öngazgatási rendszer gazdasági és politikai alapjait.

A nemzeti egyenjogúság tágabb értelemben, a köztársaságok és autonóm területek helyzetét és fejlődését illetően, nem hanyagolható el, de gazdasági tekintetben úgy kell megvalósítani, hogy alkalmazkodjon a gazdasági reform végrehajtásának kritériumaihoz, és hogy a köztársaságok és tartományok önálló meghatalmazásai és sajátos látószögei ne tegyék kérdésessé a jugoszláv társadalom egészének érdekeit; hogy ez az önállóság a jugoszláv szocialista öngazgatású társadalom létének és demokratizációjának terméke legyen; hogy ne csak a részek, hanem az egész érdekeit lássák.

És a szűkebb társadalmi-politikai közösségek szintjén is hasonlóképpen: bármennyire is sürgetőnek és időszerűnek látsszék a fejletlenség leküzdése, aminek szükségképpen nemzeti jellege is van és érthető emberi szükséglet, a megoldást nem abban kell keresniök, hogy kidomborítják a nemzeti mozzanatokot, hanem a reform politikájának vonalán. A tágabb társadalmi-politikai közösségek szerkezete a legnagyobb mértékben kifejezi a nemzeti érdekeket, a szűkebb közösségekben viszont, ha vannak is nemzeti vonások, azok csak az egységes közösség és az általános koncepció keretében valósulhatnak meg.

II.

A vajdasági alkotmánytörvény rendelkezései a nyelvi egyenjogúságról meghatározzák, mely nemzetiségek nyelve és írása egyenjogú, az életnek mely területein valósul meg ez az egyenjogúság, és milyen kötelezettségek hárulnak ebből kifolyólag a tartományi szervekre és intézményekre, a községekre, valamint a munkaszervezetekre.

Ezeknek a rendelkezéseknek az alkalmazása további konkretizációt igényel. Az általános álláspontokat kevésbé általánosakra kell lefordítani, ami megköveteli, hogy előzőleg elvileg tisztázzuk nemcsak az alkotmánytörvényből, más köztársaságok jogi megoldásaiból vagy a politikai dokumentumokból eredeztethető lehetséges kötelezettségeket, hanem a konkrét társadalmi viszonyokat is Vajdaság területén, hogy ezáltal lehetővé váljon az egyenjogúság konkrét megvalósítása.

Jogi és törvényhozó gyakorlatunk az utóbbi időben mindinkább rá van utalva a szabályozásra szoruló társadalmi viszonyok konkrét vizsgálatára, hogy ezzel biztosítsa a törvényes előírások teljesebb mérvű alkalmazását. A nyelvi egyenjogúsággal kapcsolatban ez még inkább szükséges, több okból is.

Az első okot abban látjuk, hogy az egyenjogú nyelvhasználatot egy törvény is szabályozhatja, de elképzelhető több törvény útján is (a közoktatásban, a kultúrában, a közigazgatásban, a bíróságokon, a tartományi szervekben és intézményekben, a pecsétetek és a helységnevek rendezésében stb.). Mindkét változatnak vannak előnyei és hátrányai. Amennyiben eleve arra az álláspontra helyezkednénk, hogy egy tör-

vénnyel kell szabályozni az egész területet, nem volna módunkban alaposabban megvizsgálni, hogyan is állnak a dolgok minden egyes területen (pl. hogy milyen mértékben valósult meg az egyenjogúság a törvényhozás egyes területein, hisz tudvalevő, hogy például a közoktatás területén már többet tettek, mint másutt; továbbá hogy milyen sajtótlósságok vannak az egyes területeken, amelyeket az egységes törvény általános és elvi tételei nem ölelhetnek fel, stb.). A másik ok, amely egyébként is sok kételyt támaszt (és főleg abból ered, hogy az alkotmánytörvény normáit is a politikai elmélet tételeiből vezették le és a társadalmi gyakorlat politikai értékelésére, nem pedig precíz tudományos elemzésre alapozták), az a kérdés, hogy hol és miként kell kötelező törvényes normákat és kötelezettségeket előírni a nyelvi egyenjogúság terén, tekintettel a lakosság területi megoszlására és az egyes nemzetiségek számarányaira. A területi elhelyezkedés és a számarányok tüzetes elemzése nélkül nehéz megállapítani, hogy hol van szükség kötelező előírásokra és milyen formában.

A községi szint a nyilvános közlekedésben az alkotmánytörvény szerint a kötelezettségek meghatározott szintjét jelenti, és ezt a szintet jogilag is rögzíteni kell, tekintettel a község lehetséges kétnyelvű vagy több nyelvű funkciójára. A községi kötelezettségek mércéjének, kritériumának meghatározásánál két alapvető tényezőtől kell kiindulni:

a) a község lakosságának nemzetiségi számarányából, azzal, hogy a százalékarányok meghatározásánál figyelembe vesszük: 1. mit jelent a százalékarány a nagy községeknél, ahol a nemzetiségi lakosság abszolút száma 10 000 vagy esetleg 5000 főt tesz ki, és 2. mekkora ez az arány az összlakosság számához viszonyítva (10 000 fő az elfogadott alsó határ a községek létesítésénél, s ezt a számot lehetne alapul venni az egyenjogú nyelvhasználat törvénybe iktatásánál, illetve a teljes kétnyelvű vagy több nyelvű közigazgatás bevezetésénél); és

b) egy-egy helység egyenrangú nyelvhasználatot igénylő lakosainak minimális abszolút számából, a helyi közösségek szintjén.

A kétnyelvű vagy több nyelvű közigazgatásra kötelező minimális szám a helyi közösségekben 500 fő lehetne egy-egy nemzetiségi csoportban, tekintet nélkül a gyerekek, az ifjúság és a felnőttek arányára. Vajdaságban egészen gyakori az ekkora vagy még kisebb nemzetiségi csoportok előfordulása, s akár kompakt csoportban vagy szétszórtan élnek, szükségletük és igényük az anyanyelvű tájékoztatás és nyilvános érintkezés tekintetében semmiképpen sem hanyagolható el.

Mínt hogy a nyelvi egyenjogúság megvalósításának alapvető célja, hogy a legszélesebb körű lehetőséget nyújtsa a kétnyelvű közlekedésre, s ezzel a lehető legnagyobb mértékben biztosítsa a nemzetiségek tagjainak egyéni jogait és emberi szükségleteit, a kétnyelvűség és többnyelvűség törvénybe iktatásánál minél kisebb abszolút számokból, minél kisebb számú csoportokból kell kiindulni, hogy minél több embernek biztosítsuk az egyenjogú nyelvhasználat feltételeit. A viszonyszámok vagy százalékarányok semmiképpen sem szolgálhatnak kiindulópontul az egyenjogú nyelvhasználatból eredő kötelezettségek törvénybe iktatásánál, mert mindenütt a konkrét helyzet és az emberek szükséglete a döntő tényező, nem pedig az olyan absztrakciók, amelyek az egyes nemzetiségek arányszámából következnek.

Az egyenjogúság megvalósítása a községek szintjén, amennyiben vala-

mely községet kétnyelvűnek vagy több nyelvűnek minősítenek, feltételezi a kétnyelvű és több nyelvű közigazgatást és ügykezelést. A települések és a vállalatok esetében más megoldásokra van szükség. Biztosítani kell az egyenjogúságot a szóbeli érintkezésben, a tájékoztatásban s az egyenlő nyelvhasználatot a társadalmi életben és a munkában egyaránt.

A jogi megoldások a lakosság etnikai összetételének, arányszámának és megoszlásának elemzése (a nemzetiségek helyi megoszlásának, kompaktságának vagy szétszórtságának vizsgálata) mellett szem előtt kell hogy tartsák az öngazgatási rendszer alapvető intencióit és lényegbeli követelményeit. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyenjogúság alkalmazását olyan keretbe helyezték, amelyben az öngazgatók megbeszélései és megállapodásai tovább tágitják az egyenjogúság megvalósításának kritériumait, és új elemmel gazdagítják a kétnyelvű vagy több nyelvű közlekedést. Alapvető szempont, hogy a nemzetiségi nyelvek bevezetésének célszerűségét ne a többség szemszögéből, hanem a kisebbség szemszögéből ítéljék meg, s általában a kisebbség akaratát tekintsek alapvető kritériumnak az alkotmánytörvény elvei s a jövődöbeli törvényes megoldások konkretizálásában.

Azokban a községekben, ahol nem teszik kötelezővé a kétnyelvű és több nyelvű ügyvezetést, illetve ahol a kétnyelvűség és többnyelvűség nem valósul meg teljes mértékben, viszont a község területén kisebb nemzetiségi csoportok élnek, elő kell írni az írásbeli és szóbeli kétnyelvűség és többnyelvűség feltételeit, olyan értelemben, hogy a község biztosítja az eljárást az ügyfél anyanyelvén, ha azt ő kívánja, illetve lehetővé teszi az eljárás lebonyolítását több vagy két nyelven s az egyenjogú nyelvhasználat egyéb neveit is.

Jó volna, ha a Szocialista Szövetség tartományi szervezete nyilvános vitát szervezne a nyelvi egyenjogúság politikájának végrehajtásáról, s ezzel hozzájárulna a helyes irányvételhez e politika konkretizálásában, és tudatosítaná az egyenjogúság politikájának szükségét.

III.

Az egyes nemzetek és nemzetiségek nemzeti lényének továbbfejlődése és szociális átalakulása a munkásosztály történelmi érdekei biztosításának irányát követi, és a korszerű kultúrát fejleszti a nemzet keretében. A korszerű kultúra fogalma ebben az esetben azt jelenti, hogy a nemzet alkalmassá válik arra, hogy alkotó módon részt vegyen a korszerű termelőerők kifejlesztésének folyamatában. A nemzeti fejlődés azonban olyan folyamat, amely törvényszerűen különböző, mind magasabb megjelenési formákon megy át a kapitalizmustól a kommunizmus felé vezető úton. A nemzet fejlődésében meg nem kerülhető állomás a világi irodalmi nyelv demokratikus kialakulása, amely kezdetben a patriarchális életmódból eredő autarchikus és tájjellegű sajátosságokra támaszkodik, később pedig egy magasabb fokon a városi és iskolázott környezet gondolati tartalmait is beolvasztja az irodalmi nyelvbe. A nyelv a maga formáival és hangzásával, de különösen jelentésével meghatározott társadalmi felismeréseket és viszonylatokat szublimál és továbbít, és ezzel egybefűzi a nemzetet.

A nemzetté válás folyamatában különös szerepet kapnak azok az intellektuális tevékenységek, amelyek közvetlenül a nyelv fejlődéséhez és a történelemhez kapcsolódnak, hogy azután fokozatosan mind szélesebb körre terjedjenek ki a nemzet korszerű fejlődését kísérő tevékenységek. A nemzet fennmaradása elképzelhetetlen e tevékenységek kibontakozása nélkül, s ez a magyarázata, hogy egyes nemzeti és etnikai csoportok eltűnnek a korszerű társadalmi feltételekben.

Mint hogy a mi szocialista fejlődésünk alapja és ihletője az emberi szabadság, egészen természetes, hogy teljes mértékben tiszteletben kell tartani és minden síkon serkenteni kell a nemzeti fejlődést, minden szükségletével egyetemben. A szocialista fejlődés Jugoszláviában egyet jelent a gazdasági fejlődés s ennek alapján a nemzeti egyenjogúság és a művelődés fellendítésével, de nem csupán a felvilágosodás irányában (amivel a XVIII. századi burzsoázia lépett fel a feudalizmus elleni harcában), hanem a korszerű gazdálkodásra való képesítés irányában.

Az eddigiek során megfigalmazást nyert a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek fejlesztésének politikája (habár még nem valósult meg teljes mértékben), s ennek keretében lefektettük az általános művelődés programját az írástudástól a teljes és komplementáris egyetemi oktatásig, valamint mindazoknak a tevékenységeknek a fejlesztését, amelyek a nemzeti kultúra ápolására szolgálnak szűkebb értelemben, de a korszerű gazdálkodásba és a világcserébe való bekapcsolódás értelmében is. Persze, az anyagi lehetőségek határt szabnak ennek a kulturális programnak, de az a fontos, hogy viszonylagos szegénységünk egy pillanatra sem tette kérdésessé a nemzetek és nemzetiségek komplett és teljes fejlődésének koncepcióját.

Az iskolarendszer fejlődése, különösen a közép- és főiskolák expanzióját tekintve, azt bizonyítja, hogy sohasem vált kérdésessé: vajon szükség van-e további kiterjesztésére, hogy felölelje és fejlessze az összes nemzeteket és nemzetiségeket. Továbbá, hogy szükséges-e az anyanyelvű oktatás biztosítása, noha előfordultak prakticista nézetek is, és olykor túlságosan leegyszerűsítették a munkásosztály egységének szempontját a több nemzetiségű környezetben, sőt voltak bizonyos ingadozások abban a kérdésben is, hogy szükséges-e az anyanyelvű oktatás minden szinten.

A korszerű koncepciónak, az oktatásfejlesztés eddigi politikájából kiindulva, a következő elvekre kell támaszkodnia: a) valamennyi nemzet és nemzetiség teljes, a legalacsonyabbtól a legmagasabb szintig terjedő iskoláztatásának elvére; b) az anyanyelvű oktatás minden szinten való alkalmazásának, az adott környezetben használatos nyelvek fakultatív oktatásának, valamint a nemzeti történelem és kultúra széles körű elsajátításának elvére; c) az együtt élő nemzetek és nemzetiségek számára egységes programú és szervezeti területi iskolák elvére.

A jelen pillanatban aligha lehetne bármit is kifogásolni egy ilyen koncepcióban, legfeljebb csak azt, hogy a történelem és a kultúra ismeretére vonatkozó koncepciók itt-ott talán módosításra szorulnak. A nemzeti fejlődés egyes tényei és jelenségei, különösen a kapitalizmus előtti időszakokra vonatkozók, feltétlenül mélyebb marxista megvilágítást igényelnek.

nyelvek, továbbá érdemes volna elgondolkozni egy-egy terület komplex nemzeti és etnikai fejlődése tanulmányozásának módozatairól, olyan értelemben, hogy valamennyi nemzet és nemzetiség ismereteinek és művelődésének részét képezze. Ily módon a múlt is jobban összekötné őket és nemcsak a jelen.

IV.

Az egységesen szervezett és egységes program alapján működő területi iskolák elvét a JKSZ KB IV. plénuma után két vonatkozásban is bírálata érte, mégpedig:

1. hogy nem biztosította a kellő mértékben, sem mennyiségben, sem minőségben, sem az iskola kulturális életét illetően az anyanyelvű oktatást, s ezzel veszélybe hozta az egyes nemzetek és nemzetiségek önálló nemzeti létét;

2. hogy nem biztosította a nevelési folyamat egységét, ami visszatükröződik a tanulók politikai nézeteiben, illetve nemzeti hovatartozásuktól függően más-más viszonyulásában a vallás, a JKSZ-beli tagság stb. iránt.

Az első kifogás mindenképpen helytálló, de mégsem fogadható el az alapvető szándék és rendeltetés bírálataként, vagyis hogy a területi iskolákat az elnemzetlenítés szándéka vezérelte. Az iskolahálózat az utóbbi évtizedben, 1960-tól 1970-ig, rendkívüli mértékben, többszörösen megnövekedett. Ennek következtében nem volt lehetséges a kellő oktatókádér biztosítása sem a szerb iskolákban, sem a nemzetiségek iskoláiban. Míg azonban a szerbhorvát tannyelvű oktatásban a tágabb társadalmi közösség lehetővé teszi a kádérhiány és az ebből eredő fogyatékoságok kiküszöbölését, a nemzetiségeknél ez kevésbé lehetséges, ami aztán csökkenti az általános szándék értékét és értelmét.

Az anyanyelvű oktatás biztosítása olyan követelmény, amely a JKSZ programjának marxista irányvételét tükrözi, s ez a megfelelő oktatókáderek kiképzésére kötelezi a tágabb területi közösségek közoktatási szerveit, de éppúgy a községeket és a munkaközösséget is.

A JKSZ KB IV. plénuma óta igen sokat tettek az egyes szaktantárgyak előadói kádérének nevelése terén, s most az a feladat, hogy ugyanúgy lefektessék az elveket és megjelöljék a feladatokat községi szinten és az iskolákban is. Minthogy sok helyütt elmaradnak a kellő erőfeszítések és az elveket nem fordítják le a konkrét akciók nyelvére, a való helyzetet a JKSZ politikai intencióival ellentétben alakul. Gyakorlati megoldásokból átcsoportosítják a tanerőket, megszüntetnek munkahelyeket, s olyan megoldásokat találnak, hogy nemzetiségi tagozatokon is szerbek adnak elő olyan tantárgyakat, amelyeket csak anyanyelven lehetne előadni, amire aztán különféle s nem mindig azonos indítékú reagálások érkeznek az iskolafenntartó közösségek, iskolatanácsok, tanterületek és nemzetiségi intézmények (pl. újságok) részéről.

Mindemiat a területi iskolák kérdése elmélyült kritikai elemzést

igényel, különös tekintettel az anyanyelvű oktatás konkretizálására, az iskolai státútumok megfelelő módosítására stb.

A másik kifogás magát a közös nevelés elvét kezdi ki, mert állítólag nem biztosítja az egységes törekvéseket, hisz minden nemzet és nemzetiséget maga történelmi és lélektani szükségleteit hangsúlyozza ki a közös iskolában, s ezzel fékezi a jugoszláv, több nemzetiségű környezet tartalmának érvényesülését. Ebből azt a leegyszerűsített következtetést lehetne levonni, hogy a területi iskolákat tisztán nemzeti iskolákká kell változtatni s azokon belül fejleszteni a szocialista nevelési tartalmakat. Ez az álláspont néhol a tiszta nemzeti iskolák követelésében nyilvánult meg, másutt külön iskolai ünnepek megrendezésében, amikor a más-más nemzetiségű tanulók külön ünnepelték meg a tanév végét, az érettségít stb.

Ez az utóbbi felfogás, lehetséges gyakorlati következményeit tekintve, sokkal jelentősebb a politikai akció szempontjából, és feltétlenül reagálni kell rá, nemcsak a kilengések elítélésével, hanem a területi iskolák nevelési funkciójának továbbfejlesztésével is. E nevelési funkció legfőbb fogyatékoságai az iskola kulturális életében mutatkoznak meg, kevésbé a testkultúra és az iskolán kívüli tevékenységek s a természettudományi tantárgyak területén, s erre is külön gondot kell fordítani.

A lappangó sovinizmus belső s olykor igen erős forrása az iskolák tantestületében található, s nem a tanulók vagy szülei körében, ami nem is egy feltételezett vagy várható körülményre utal. Tudniillik a nemzeti politika konkrét megvalósítása közben a sovinizmus is láthatóbb formát ölt; a póre egyéni érdekek gyakran teljesen elvtelen módon domborodnak ki és bizonyítják, hogy a nemzeti terheltség (a szerbeknél és másoknál is) milyen sok gyakorlati érvet is talál egy-egy privilegium védelmezésében, az óraszámok elosztásában stb. Tekintettel arra, hogy majd minden kommunában sok több nemzetiségű területi iskola van, a Szocialista Szövetség akcióját is tartósan erre a területre kell irányítani. Ha ezt elmulasztja, azonnal felütik a fejüket a bürokratikus atyáskodás nacionalista színezetű jelenségei, amelyek ügyesen lavíroznak az iskolafenntartó közösségek és az iskolai munkaközösségek öngazgató mechanizmusával.

A nemzeti egyenjogúság valóra váltásának valószínű próbaköve az iskolákban a nyelvoktatás. Mindazok a spekulációk, amelyekkel ki akarják kényszeríteni a másik nyelv tanulását, megbontják az oktatókádert és különösen a tanulók akcióegységét, és nem nyújthatnak távlatot. A teljes önkéntesség lehet az egyedüli mérce, jóllehet ennek az elvnek az alkalmazása folytán tovább tart majd, amíg a tanulók nagyobb számban határozzák el magukat a másik nyelv, különösen a nemzetiségi nyelvek tanulására.

A különböző nemzetiségű tanulók, még ha nem is ismerik egymás nyelvét, közös élvezetet találhatnak a zenei rendezvényekben és azoknak a művészeti ágaknak az ápolásában, amelyeknek a kifejezőeszközei egyetemesebbek a nyelvi szimbólumoknál. A zenét például nem kötik nyelvi határok, s már az eddigi iskolai élet is sok olyan közös rendezvényt fejlesztett ki (különböző népek zenéje és táncai), amelyek egy-

aránt érdekesek valamennyi tanuló számára, és senkit sem zárnak ki, ha esetleg nem is érti a másik nyelvet.

A közös iskolai élet és munka az egységes iskolai program keretében nem jelenti azt, hogy ennek kell lennie az egyedüli megnyilatkozási formának, mint ahogy a közös nevelés sem zárja ki a nyelv- és gondolat-ápolás sajátos szükségleteit. Mindemellett átgondolt akcióval arra kell törekedni, hogy mindaz, amit egy nemzeti nyelven kifejeztek, közös kincsévé váljon azoknak is, akik nem ismerik az illető nyelvet, és ugyanakkor fejlessze a közös megértést és barátságot és közös élvezet forrásává váljon.

V.

A kulturális élet fejlesztése, professzionális és amatőr szinten egyaránt, mind nagyobb fontosságot nyer a nemzetiségek körében, mert egyre többen vannak, akik igényelik a művelődés és a kultúra magasabb formáit, és nem elégszenek meg a kultúra kiélésének hagyományos (népművészeti) szintjével. Ugyanakkor a tájékoztatási eszközök, a sajtó, a rádió és a televízió fejlődése olyan követelményeket állít a kulturális élet és az alkotótevékenység elé, amelyekről eddig nem lehetett szó. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségek kulturális életének problémái is a fejlettebb társadalmi szükségletek egész panorámáját nyitják meg, és sajátosságaikban is azonosak a szerbek kulturális életének problémáival.

A kulturális élet társadalmi támogatását azelőtt a kis- és nagyburzsoázia nemzeti érzelmű körei biztosították, majd az új társadalmi felépítésben ez a feladat a költségvetésre hárult, most pedig mindinkább a kulturális és gazdasági szervezetek közvetlen kapcsolata által kell megvalósítani. A nemzetiségek kulturális szükségleteit azonban még sokáig pótlólag is pénzelni, dotálni kell, akár a társadalmi-politikai közösségek eszközeiből, akár az öngazgatói alapon létrejött más közösségek révén. Különösen vonatkozik ez egyes professzionális intézményekre és tevékenységekre, noha a társadalmi támogatás teljes mérvű kielégítése és biztos távlata csak a termelés és a kulturális intézmények közvetlen kapcsolatának megvalósulásában van. Ez egyébként valamennyi nemzeti kultúra dezetatizációjának egyetemes követelménye.

A több nemzetiségű lakosság kulturális szükségletei kielégítésének koncepciója a kommunális életközösségek kialakulásának korszakában egyesítette a kulturális tevékenységet a kommuna szintjén, s ez oda vezetett, hogy sok helyütt összevonták, egybeolvasztották a hasonnemű amatőrtevékenységeket. Amde sokszor nem látták be, hogy az egyesítés nem törölheti a külön nemzetiségi nyelvű programok ápolását és általában valamennyi nemzetiség kulturális szükségleteinek egyenlő kielégítését. A probléma méreteinél és következményeinél fogva még súlyosabbá is

válhatott volna, ha ugyanakkor nem következnek be az amatőrmozgalom egyes elavult formáinak és tartalmainak válsága.

Az amatőrmozgalom az öngazgatásban csak részben emlékeztet a korábbira, mert szociális tagoltsága kevésbé észrevehető, és kevésbé ihletik a folklór vagy a nemzeti ébredés korszakának kifejezésformái (noha ezek is megmaradnak). A korszerű amatőrizmusz kiterjesztette érdeklődési körét az irodalmi művek és zenei alkotások népszerűsítésére, a korszerű drámai szövegek színpadi ápolására, az amatőr dokumentáris és játékfilmek művelésére, az eredeti folklór művészi szinten való ápolására, és szervezetileg egész sor specializált amatőr együttest ölel fel. Ezért a korszerű amatőrizmushoz több feltétele van arra, hogy olyan programot kínáljon, amely nemcsak egy nemzet alkotását öleli fel, tehát amely az előadók és a közönség több nemzetiségű összetételét elégíti ki, de ugyanakkor gondoskodik programjainak változatosságáról, tekintettel a különböző nyelvekre és a különböző nemzeti szükségletekre.

A Szocialista Szövetség akciója ezen a téren kedvező légkörre számíthat, mert kezdünk túljutni azon a sajátos válságon, amelyet az etatizmus felbomlása okozott a kultúra pénzelésében, és mert kezd tért hódítani a felismerés, hogy a termelők kulturális szükségleteit magasabb eszmei és minőségi követelmények alapján kell ápolni. A kibontakozó széles körű kulturális akciónak fel kell ölelnie a nemzetiségek külön szükségleteit is. A kulturális egyenjogúság koncepciójának az új kor követelményeiből kell kiindulnia, de ezek a követelmények magukba foglalják a több nemzetiségű amatőrtevékenységet és a külön nemzeti szükségletek kifejezését és kielését is.

VI.

Allandóan növekszik azoknak az embereknek a száma, akik a nemzeti kultúra ápolásából és alkotásából élnek, s ez máris (a továbbiakban még inkább) új társadalmi körülményeket hoz létre. Például a nyelv- és irodalomtanárok termelése belátható időn belül kielégíti az iskolák szükségleteit; minden tevékenységi ágban versengés, konkurrens viszonyok jelentkeznek stb. Eppen ezért a Szocialista Szövetség politikáját a tágabb társadalmi közösségekben, ott, ahol a nemzetiségek hosszabb távú társadalmi fejlődésének meghatározásáról, a lapszerkesztőségek, kiadóházak, a rádió és a televízió kaderszükségleteiről stb. van szó, magasabb szinten is fel kell fektetni. A nemzetek és a nemzetiségek fejlődése szempontjából alapvető kérdés, hogy elvi, kritikai álláspontot foglalnak el a nemzet egészének távlatait illetően, de különösen a kultúrában, következésképp azokban a rétegekben is, amelyek a kulturális és szellemi javakat alkotják.

Nyilvánvaló, hogy megengedhetetlen egy katedra felosztása csak azért, mert kevés diákja

van, s éppúgy megengedhetetlen szem elől téveszteni a társadalom nemzeti fejlődésének új meg új szükségleteit. A következő fázis: a nemzeti kulturális tevékenység megnyitása a többiek felé, összefonódása a többiekével. Ez következik a termelési viszonyok fejlődésének logikájából, de a szorosan vett kulturális tevékenység logikájából is, ami azt jelenti, hogy koncepciónkban le kell küzdeni azt a felfogást, hogy a nemzeti kulturális tevékenység fejlesztése csupán a politikusokra tartozik vagy hogy csak külön nemzeti intézmények keretében oldható meg és csak azoknak a dolga, akik alkotják. A Szocialista Szövetség akciójának, ha sikerre számít, sokkal tágabb teret kell biztosítania a nemzeti alkotótevékenység mássokkal való megismertetésének és a kulturális cserének, de úgy, hogy ugyanakkor biztosítsa a kellő változatosságot és minőséget.

Az egyenjogúság megvalósításának politikája, tekintettel a korlátozó tényezőkre (egy-egy nemzet és nemzetiség kulturális szintjéből, a világ-cserében való részvételéből, sőt pusztán számából kifolyólag), csak akkor épülhet tartósabb alapokra, ha figyelembe veszi a demokratizáció és a kölcsönös kapcsolatok szükségleteit, ha elősegíti egy-egy nemzet vagy nemzetiség hozzáidomulását az új szenzibilitáshoz, a szükségletek más rendjéhez stb.

A Szocialista Szövetség köztársasági és tartományi nemzetiségi bizottságai egy-egy tágabb társadalmi-politikai közösség szükségleteinek teljes áttekintésére szolgálnak, de azoknak a külön szükségleteknek a felmérésére is, amelyek egy-egy nemzet és nemzetiség társadalmi lényének szintjét fejlesztik, és lehetővé teszik bekapcsolódását a korszerű munkamegosztásba. A nemzetek és nemzetiségek egészének képesítése a korszerű termelési folyamatok elsajátítására, a tanárképző és főiskolai intézmények fejlesztése, a tudomány, kiadótevékenység, a korszerű tájékoztatás, a szókultúra stb. fejlesztése a legjobb akarat mellett sem oldható meg a kommunák és a munkaközösségek szintjén.

VII.

A nemzeti egyenjogúság megvalósulása a munkaközösségekben és munkaszervezetekben szorosan összefügg az illető gazdasági ágazat és vállalat helyzetével, tehát az egyenjogúság megvalósításának objektív feltételei igen eltérőek.

A termelési folyamat és az egyenjogúság megvalósítása viszonylatában a legtöbb érdekekkel bír az a mozzanat, hogy a nemzetiségek milyen mértékben vannak bekapcsolva a gazdaságba, továbbá milyen helyet foglalnak el a termelés szervezetében és mekkora a részvételük az öngazdálkodásban. A többi körülmény csak közvetve hat az egyenjogúságra, de a társadalmi akció számára sokszor fontosabb e közvetlen tényezők számbavétele.

Ezek közé tartozik: a munkaerő szakképzettsége, a nyelvismeret, tájékozottság, valamint az egyenjogúság fejlesztésében megnyilvánuló társa-

dalmi angazsáltság foka, illetve az egyenjogúság gyakorlati szükségének tudata.

A munkaerő felvételénél a munkaszervezetek teljesen szabadon dön-
tenek, saját mércéik alapján, s ezen a téren az egyenjogúság kérdésessé
válhat, ha kijátsszák e kritériumokat; ha azonos szakképzettségű mun-
kások jelentkeznék, de azt részesítik előnyben, aki ilyen vagy olyan
nemzetiségű. Természetes volna elvárni, hogy a vegyes nemzetiségű kör-
nyezetekben a munkaszervezetek szem előtt tartják a nemzeti összeté-
telt, mert minden munkaszervezetnek számolnia kell az illető terület
soknemzetiségű lakosságának szükségleteivel, az illető környezet foglal-
koztatottságának arányával, de különösen azokkal, akiknek a foglal-
koztatottsága a sajátos történelmi adottságok folytán alacsonyabb az átlag-
nál.

A munkaszervezetek keretében az egyes munkahelyekre
való beosztás rendszere a vezető szervektől függ, és szabály szerint e vezető szervek többségi ösz-
szetése elhanyagolja a nemzetiségi arányo-
kat. Persze a szakképzettség és a szorgalom a legfőbb mérce, de adott
esetben ezt is mellőzni vagy bagatellizálni lehet. A vezető káderek nem-
zetiségi összetétele éppen ezért időről időre alaposabb elemzést igényel,
mert évről évre mind több szakképzett munkás és értelmiségi érkezik a
nemzetiségek soraiból. Nemcsak azt kell megállapítani, hogy gondos-
kodás történt-e az azonos feltételek biztosításáról és a megfelelő nem-
zeti összetételről a munkaszervezet valamennyi posztján, hanem hogy
ez a gondoskodás állandó és tudatos-e a vállalat vezetésében és mun-
kaszervezésében.

A munkába állítás és a munkahelyre való beosztás igen érzékeny és
kényes kérdés, s ezért minden idevágó vitában a Szocialista Szövetség-
nek szorosan együtt kell működnie valamennyi társadalmi szervezettel
(a Kommunisták Szövetséggel, a Szakszervezeti Szövetséggel és az
Ifjúsági Szövetséggel). A nemzetiségek foglalkoztatottságára s az ezzel
kapcsolatos viszonyszámokra vonatkozó utalások és értékelések csak
általános figyelmeztetésül szolgálhatnak a munkaszervezetek számára,
hogy gondoskodjanak az egyenjogúság megvalósításáról. A Szocialista
Szövetségnek főlöszleges konkrét következtetéseket is levonnia és kon-
krét kötelezettségeket előírnia az egyes munkaszervezetek számára. Az
elvi álláspont e kérdésben kellően kötelező érvényű, s a konkrét felté-
telek kidolgozása és a konkrét intézkedések megtétele már a munkaszerve-
zet társadalmi szervezeteinek és öngazgatási szerveinek dolga.

Az igazgatási szervekben való részvétel ará-
nya szintén szükségképpen a nemzeti egyenjo-
gúság kifejezője és az egyenjogúság megvalósi-
tásának feltétele, s éppen ezért a vállalati viszonyok lényegi
eleme. Noha a nemzetiségi arányok betartása az igazgatási szervek vá-
lasztásánál még nem szavatolja, hogy az igazgatási szervek valóban és
teljes mértékben az egyenjogúság szellemében munkálkodnak majd,
a helyes nemzetiségi arány mégis előfeltétele az egyenjogúság politi-
kája iránti realisabb viszonyulásnak. Ezért nem szabad lebecsülni a
nemzeti egyenjogúság megvalósításának szükségét a vállalati igazgató
szervek választása alkalmával, illetve az öngazgatási szervek nemzeti-
iségi összetételét. S éppoly szükséges, hogy a Szocialista Szövetség is ál-

lást foglaljon e kérdésben, noha a konkrét akciók és intézkedések a munkaszervezet társadalmi szervezeteire hárulnak.

A felsorolt közvetett tényezők biztosítják a gazdasági egyenjogúságot, de nagymértékben függnnek az általános társadalompolitikától, valamint a munkaközösségekben uralkodó viszonyoktól is. Minthogy társadalmi közösségünk ragaszkodik valamennyi polgár egyenlő iskolázási feltételeinek biztosításához, tehát ahhoz, hogy a nemzetiségek is egyenlő minősítést nyerjenek a különböző hivatások és foglalkozások betöltésére, a gazdasági egyenjogúság alapfeltételei az iskolarendszer fejlettségében és minőségében rejlenek. A vállalatok keretében a már alkalmazásban levők egyenjogúságának minél teljesebb mérvű megvalósítása megköveteli, hogy gondoskodjanak a szakképzés és továbbképzés egyenlő feltételeiről, s ennek keretében a különböző nemzetiségű dolgozók külön szükségleteiről, az anyanyelvű oktatásról, a vállalat részesedéséről az ebből eredő esetleges különkiadásokban stb.

A tájékoztatás és a társadalmi közlekedés egész rendszere a munkaközösségekben közvetlenül hat arra, hogy a munkások minél nagyobb mértékben érdekelték legyenek az öngazgatásban és minél nagyobb befolyást valósítsanak meg a termelési folyamatra. A tájékoztatási rendszerben sokszor elhanyagolták a nyelvtudás vagy nem tudás kérdését, de az utóbbi időben az egyenjogúság politikájának konkrét megvalósítása során erőfeszítések történnek abban az irányban, hogy biztosítsák a több nyelvű tájékoztatást és társadalmi közlekedést.

Leninnek az a tétele, hogy a munkásosztály egysége a közvetlen termelési folyamatban biztosítja a munkásosztály érdekeit a társadalomban, a mi gyakorlatunkban olyan értelemben módosult, hogy az egység elvét éppen a nemzetiségek külön szükségleteinek minél nagyobb mérvű tiszteletben tartása és kielégítése által valósítjuk meg. Éppen ezért a szervezettség a vállalatokon belül rendkívüli jelentőséget nyer, mert az elvek konkretizálása a munkásosztály tudatának közvetlen kifejezése, s erre a tudatra csak úgy lehet hatni, ha a munkásosztályban meghonosítjuk a tudományos szocializmus eszméit, illetve a JKSZ programjában és dokumentumaiban konkretizált eszméket, s a munkások öngazgató tevékenységükben maguk törekszenek ezeknek az eszméknek gyakorlati megvalósítására. Tehát a Kommunista Szövetség társadalmi tevékenysége és fennállásának szüksége hosszú távú és meg nem kerülhető irányvétel a különböző tudatszintek és az egymás rovására megvalósulni törekvő részleges nemzeti érdekek mai adottságaiban. A Szocialista Szövetség igen fontos szerepe mindebben az, hogy felfektesse a nemzeti egyenjogúság több rétvű megvalósulásának elveit az öngazgató társadalom különböző struktúráiban és a több nemzetiségű környezet különböző struktúráiban.